

eens onze studie voor over *Belgian Labour in World War II: Strategies of survival organizations, movements and labour relations*. Een korte synthese: door de oprichting van fabrieksraden, met dikwijls paternalistische inslag, kwam het zwaartepunt van de arbeidsverhoudingen op ondernemingsvlak te liggen. De patronale anti-syndicale strategie zou evenwel gecounterd worden door het ontstaan van meer radicale organisaties vanuit het verzet. In de naoorlogse periode kwam het tot een herstel van de vooroorlogse arbeidersverhoudingen, maar onder druk van de syndicale verzetsorganisatie werd het overleg ook uitgebreid naar ondernemingsvlak. In een volgend nummer van *Brood & Rozen* zal Brigitte De Mulder ingaan op de lezingen over de vrouwenbeweging die op de conferentie aan bod kwamen.

Voor meer informatie over de conferentie: schrijven naar ESSHC 1998, IISG, Cruquiusweg 31, 1019 AT Amsterdam, Nederland. U kan ook de ESSHC website consulteren via Internet: <http://www.iisg.NL/ESSHC>

150 jaar Communistisch Manifest

Rik Hemmerijckx, departement Archief
AMSAB

150 jaar geleden, in 1848, stuurden Karl Marx en Friedrich Engels hun *Communistisch Manifest* de wereld in. Het is sindsdien uitgegroeid tot één van de meest verspreide politieke geschriften met talloze heruitgaven en vertalingen. De betekenis die vandaag aan het manifest gegeven wordt is in de loop van de jaren sterk geëvolueerd, zoals ook de arbeidersbewe-

ging soms radicale gedaanteverwisselingen heeft ondergaan. Het manifest is gepubliceerd op een moment dat er van een echte arbeidersbeweging nog geen sprake was. In 1848 stond men nog maar aan het begin van de industrialisatie; toch was het manifest in het revolutiejaar 1848 niets minder dan een oproep tot verzet. Het was tegelijk een weergalozе aanklacht aan het adres van het kapitalisme en een visionaire kijk op een arbeidersmaatschappij in wording. Tegen het einde van de 19e eeuw fungeerde het zowat als één van de belangrijkste referentiewerken van de socialistische arbeidersbeweging in Europa. Met de oprichting van de Sovjetstaat in 1917 werd het meteen het ideologische grondvest van de communistische beweging. Samen met de tanende belangstelling voor het marxisme raakte het bij de sociaaldemocratie meer en meer op de achtergrond. De betekenis die het *Communistisch Manifest* vandaag nog heeft is moeilijk te bepalen. Voor sommigen is het verworden tot een historisch document dat politiek niet meer relevant is, voor anderen is het dan weer een onuitputtelijke bron voor hun maatschappijkritiek.

Vanaf 1 mei is in de leeszaal van het AMSAB een kleine tentoonstelling te zien van verschillende uitgaven en vertalingen van het *Communistisch Manifest*. Naast verschillende Belgische, Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse edities is er ook een manifest in stripvorm te zien. Het originele manifest, uitgegeven bij Burghard te Londen, is eveneens in het bezit van het AMSAB, maar wordt wegens zijn onschatbare waarde niet geëxposeerd.

BIBLIOGRAFIE

Omar Van Hoeylandt, departement
Bibliotheek AMSAB

Bij deze thematische bibliografie hebben we ons bewust beperkt tot thesissen, beschikbaar in het AMSAB en die handelen over bepaalde aspecten met betrekking tot de geschiedenis van de vrijzinnigheid.

De socialistische vrijdenkersbeweging in Vlaanderen : 1880-1930 / door Claudine Demuyne. - Brussel, 1973. - 220 p.

Licentiaatsverhandeling, VUB, Geschiedenis

Trefwoord(en): Socialisme/Vrijdenkers/
Vlaanderen

Auteur toont de onmiskenbare invloed van de vrijdenkersbeweging in het opkomend socialisme. De BWP, vooral in haar beginperiode, heeft talrijke strijdpunten van de vrijdenkers in haar programma opgenomen. Daarin komt ca. 1913 verandering, enerzijds door toedoen van de BWP die uit electorale overwegingen de vrijdenkerij de rug toekeerde. Anderzijds door het felle en versterkte anti-klerikalisme van de vrijdenkers zelf waardoor zij steeds meer geïsoleerd raakten van de Vlaamse arbeidersmassa's. Het archaisch taalgebruik in deze verhandeling stoort bij het lezen en apriorismen en adoratie voor bepaalde figuren uit de vrijdenkersbeweging hypothekeerden een wetenschappelijke benadering.

De socialist-geneesheer-vrijmetselaar Modeste Terwagne en zijn tijd / door Erik De Schampelaire. - Brussel, 1973. - 482 p.

Licentiaatsverhandeling, KUL, Geschiedenis

Trefwoord(en): Vrijmetselarij/Anti-klerikalisme/
Terwagne, Modeste (biografieën)

Allereerste en zeer goed gedocumenteerde biografie van de Antwerpse socialist M. Terwagne waarbij de auteur zijn personage "terugplaatst in zijn tijd" en met zorg kijkt naar "een denkwereld die tot het verleden behoort". Auteur schetst Terwagne als een extraverte en sterke persoonlijkheid, een "manager-socialist", een vrijdenker, een logeman, maar vóór alles een uitgesproken anti-klerikaal. Terwagnes socialisme bleef zeer gematigd, juist omdat het steunde op een rabiaat anti-klerikalisme en niet op een anti-kapitalistische houding. Tijdens de Eerste Wereldoorlog breekt de draad met het socialisme. De "verdediger van het volk" wordt de "verdediger van het vaderland". Zijn ultra-patriottisme druist regelrecht in tegen de opvattingen van zijn Antwerpse achterban die zich van hem afkeert en geestdriftig de Stockholm-politiek van Huysmans steunt.

Vrouwenbeweging en vrijzinnigheid in België rond de eeuwwisseling (1892-1914) / door Hilde Wellens. - Gent, 1983. - 327 p.

Licentiaatsverhandeling, RUG,
Moraalwetenschappen

Trefwoord(en): Vrouwenemancipatie/
Vrijzinnigheid/België

Moraalwetenschappelijke studie met als uitgangspunt de vraag of er een relatie bestaat tussen de eerste feministische golf en de opflakking van de verlichtingsidee in België. Via een algemene schets van de eerste vrouwenorganisaties, de houding van de vrijdenkersbeweging ten aanzien van het feminisme en de relatie tussen feminisme en vrijmetselarij, komt auteur tot de conclusie dat de band tussen feminisme en vrijzinnigheid hoofdzakelijk bestond door het overlappend lidmaatschap van enkele feministen die bij beide vrijzinnige bewegingen het feministisch klimaat beïnvloedden. De steun vanuit deze bewegingen betrof vooral de intellectuele, economische en politieke emancipatie van de vrouw, alhoewel deze steun eerder passief bleef. De eis voor vrouwenstemrecht zorgde hoe dan ook voor heel wat controverses. De ontoegankelijkheid van de maçonnieke archieven bleek een duidelijke beperking voor het onderzoek.

Het anti-maçonnisme in België 1935-1945 /
door Marc D'havé. - Gent, 1996. - 128 p.

Licentiaatsverhandeling, RUG, Geschiedenis

Trefwoord: Vrijmetselarij/België

In zijn onderzoek naar het anti-maçonnisme geeft de auteur vooraf een overzicht van de meest essentiële aspecten van de vrijmetselarij. Het voornaamste deel van het onderzoek is toegespitst op de Anti-Maçonnieke Liga van België: l'Épuration - De Bezem (opgericht in 1940); haar voorgeschiedenis, structuur en werking, activiteiten, de figuren erachter en haar publicaties. De auteur besluit dat de activiteiten van de Liga, gericht op de vernietiging van de maçonnerie, inhoudelijk nietszeggend waren, ook al werden ze volop gesteund door de bezetter. Het proces tegen de Liga, geopend in 1947, betekende het definitieve einde van deze organisatie. Voor zijn onderzoek kreeg de auteur onder meer toegang tot het obediëntieel archief van het Centrum voor Maçonnieke Documentatie (CEDOM) en het archief van de loge De Zwijger te Gent.

*Het Humanistisch Verbond : ontstaan,
uitbreiding en crisis (1951-1961) /* door Jan
Fransen. - Brussel, 1997. - 125 p.

Licentiaatsverhandeling, VUB, Geschiedenis

Trefwoord(en): Humanistisch Verbond/
Historiografie

Het Humanistisch Verbond (HV), opgericht in 1951, sluit aan bij een Belgische vrijzinnige traditie waarvan de geschiedschrijving bij het begin van WO II blijft steken. Het Humanistisch Verbond zou in de loop van de jaren vijftig een grote organisatorische dynamiek ontwikkelen. Toch kan men, volgens de auteur, de conclusie niet ontwijken dat het HV "de naoorlogse secularisatie op een verkeerde manier is tegemoet getreden". Het Belgisch humanisme bleef hangen bij een door schoolstrijd gevoed anti-klerikalisme en een compleet vrijblijvende houding ten aanzien van maatschappelijke kwesties die geïnspireerd werd door radicaal anti-dogmatisme en universalisme, een individuele gewetensvrijheid gespeend van iedere sociale dimensie. Daartegen komt verzet, vooral in de Antwerpse afdeling. Figuren zoals Vanhassel, Kruihof, Apostel en

Scholliers kiezen voor een uitgesproken sociale koers en voor collectieve stellingname ten aanzien van maatschappelijke items. Ondanks de grote bijval van dit 'Antwerps humanisme', blijft het hoofdbestuur 'stoïcijns onberoerd'. Het sociaal humanisme moet het onderspit delven. Meteen is ook de centrale vraag van de auteur beantwoord, namelijk "Waarom het georganiseerd humanisme er niet in geslaagd is de naoorlogse secularisatie - tendens in munt om te slaan?" (zie bijdrage in dit nummer).

*Socialisme et enseignement en Belgique. Fin
XIXe - début XXe siècle: Genèse d'une idéologie
scolaire réformatrice /* door Baudouin Groessens,
- Ottignies, 1997. - 205 p.

Licentiaatsverhandeling, UCL, Geschiedenis

Trefwoorden: Socialisme/Vrijzinnigheid/
Onderwijs/Opvoeding

De auteur analyseert op een zeer volledige manier de belangrijkste tendensen in de socialistische onderwijsdoctrine van het einde van de negentiende-begin twintigste eeuw, met name het neutraal, openbaar, verplicht en gratis onderwijs en de integrale opvoeding.

Zeer interessant voor wat betreft de invloed van het vrijzinnig ideeëngoed op het socialistisch onderwijsconcept (zie bijdrage in dit nummer).